

Savin, V. 1995a. *Aviatsiya v Ukraine. Ocherki istorii* [Aviation in Ukraine. History Essays]. Kharkov. [in Russian]

Savin, V. 1995b. Chetyre samoleta S. V. Grizodubova [Four Aircrafts of S. V. Grizodubov]. *Krylya Rodiny*. № 8. S. 32–35. [in Russian]

Urmin, Ye. 1974. Opytnoe aviamotorostroenie v SSSR v 20-e — 40-e gg. XX v. [Experimental Aircraft Engine Building in the USSR in the 20's — 40's. XX Century]. *Iz istorii aviatsii i kosmonavtiki*. Vyp. 23. S. 104–125. [in Russian]

Kharuk, A. 2008. Proizvodstvennaya deyatelnost firmy «Anatra» [Production Activities of the Company «Anatra»]. *Aviatsiya i vremya*. № 1. S. 36–39. [in Russian]

Shankin, S. & Kurchenko, Yu. 2008. Stanovlenie konstruktorskoj sluzhby OAO «Motor-Sich». [Formation of the Design Service of JSC «Motor-Sich»]. *Dvigatel*. № 4. S. 8–11. [in Russian]

УДК 94(477.82)«1926/1928»:351.74+94(438)''1926/1928'':351.74

DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236163

О. В. Разиграєв

ORCID: 0000-0003-0480-6936

Волинський національний університет імені Лесі Українки

І. П. Рудянин

ORCID: 0000-0002-9536-4506

Волинський національний університет імені Лесі Українки

М. П. Куницький

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: 0000-0001-7347-1151

О. Razyhrayev

Lesya Ukrainka Volyn National University

І. Rudyanin

Lesya Ukrainka Volyn National University

М. Kunytskyu

Lesya Ukrainka Volyn National University

**ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖПАРТІЙНОГО СЕКРЕТАРІАТУ
БОРОТЬБИ ЗА АМНІСТІЮ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ
У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ В 1926–1928 РР.
(НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНИ ТА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ)**

*The Inter-Party Secretariat for the Fight for the Amnesty
of Political Prisoners Activities in 1926–1928 Interwar Poland
(Case Study of Volyn and Eastern Galicia)*

*У статті на основі маловідомих документів з архівосховищ України та
Польщі висвітлюється діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби*

за амністію політичних в'язнів у міжвоєнній Польщі (на прикладі Волині та Східної Галичини) в 1926–1928 рр. Досліджуваній організації вдалося організувати широку кампанію, спрямовану на звільнення політв'язнів, яка привернула значну увагу до цього питання й вплинула на ухвалення закону про амністію.

Ключові слова: Польща, Волинь, Східна Галичина, політв'язень, в'язниця, амністія.

The article aims to attempt to cover the establishment and activities of the Inter-Party Secretariat for the Fight for Amnesty of Political Prisoners in the 1926–1928 interwar Volyn and Eastern Galicia. In the research, we based our methodology on the general and special historical scientific methods including problem-chronological, synchronous, diachronic, comparative-historical, etc.

In the article, we revealed the causes and prerequisites of the establishment and activities of the Inter-Party Secretariat for the Fight for Amnesty of Political Prisoners in 1926–1928 Volyn and Eastern Galicia. Also, we clarified the Secretariat organizational structure, as well as its transformation during the short-term functioning. Moreover, we showed the activities of the Inter-Party Secretariat for the Fight for Amnesty of Political Prisoners in interwar Poland and their regional features. Also, we described the repressive actions of the authorities to counteract the Secretariat activities.

To conclude, in the short term, the Inter-Party Secretariat for the Fight for the Amnesty of Political Prisoners organized a broad campaign in Poland aimed at releasing political prisoners in the Second Polish Republic. This drew considerable attention to this issue both inside and outside the Polish state and undoubtedly influenced the adoption of the 1928 amnesty law by the parliament. The basics and factual material can be used for further research on the modern history of Ukraine and Poland, Polish-Ukrainian relations in the XX century and may also interest historians of law.

The originality of the research comes from the coverage of poorly researched topics, as well as from the introduction of previously unknown archival materials from the archives of Ukraine and the Republic of Poland, in particular, the Polish Central Archives of Modern Records in Warsaw.

Keywords: Poland, Volyn, Eastern Galicia, political prisoner, prison, amnesty.

У 1918–1939 рр. комуністичний рух становив серйозну загрозу державному устрою та політичному ладу нововідродженої польської держави — Другої Речі Посполитої. Після Варшавської битви 1920 р. та завершення польсько-більшовицького протистояння підписанням мирного договору в Ризі у березні 1921 р. ідея використання Польщі як плацдарму для поширення світової комуністичної революції до країн Західної Європи поступо-

во втрачала актуальність. Водночас більшовицьке керівництво Радянської держави прагнуло максимально дестабілізувати громадсько-політичне життя в країні, спираючись при цьому на Комуністичну партію Західної України (КПЗУ) та її сателітів, організовані бойові групи, котрі, при залученні місцевого населення до численних диверсійних акцій, які інспірував СРСР у першій половині 1920-х рр., мали розгорнути широку кампанію та практичну роботу за від'єднання Волині й Східної Галичини від Другої Речі Посполитої та приєднання цих земель до радянської України.

До травневого перевороту Ю. Пілсудського 1926 р. на теренах східних і південно-східних воєводств активно розвивався диверсійний рух, проявами якого стали численні напади на державні установи, пости поліції, мастки польських осадників тощо. Особливо великим розмахом цей рух характеризувався в 1921–1924 рр. на Волині (Razyhrayev, O. 2019, s. 108–125). Крах повстанського руху та інші суспільно-політичні невдачі ліворадикалів у 1924–1925 рр. викликали хвилю масових арештів, резонансних судових процесів і, як наслідок, кілька тисяч осіб опинились в межах пенітенціарної системи польської держави. Згідно з окремими даними, таких в'язнів налічувалося близько 6 тис.¹ Отже, серед крайньої лівої частини польського політикуму, яка мала представників у парламенті, в той час активно обговорювали пошук правових шляхів звільнення з в'язниць цих осіб, яких неформально у західноукраїнському політичному сегменті йменували «політв'язнями».

Перебування ліворадикальних діячів у межах пенітенціарної системи міжвоєнної польської держави вивчали вітчизняні (Васюта, І. К. 1971; Оксенюк, Р. Н. 1970; Сливка, Ю. Ю. 1973; Сливка, Ю. Ю. 1985 та ін.) і польські (Wajn, H. 1969; Papierzyńska-Turek, M. 1979; Radziejowski, J. 1976; Torzecki, R. 1989; Chojnowski, A. 1979 та ін.) історики радянської доби. В той самий час нетривала діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів, який поставив собі за мету широко розгорнути звільнення ліворадикалів та їх прихильників з в'язниць Другої Речі Посполитої практично опинилася поза їхньою увагою. Винятком є лише згадувана праця польського історика Г. Вайна, яка, попри те, що побачила світ у період Польської народної республіки, не втратила наукової вартості, адже, окрім досить виважених висновків, містить цінний фактичний матеріал (Wajn, H. 1969).

Ситуація з вивченням діяльності Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів практично не змінилася після 1991 р., коли українські та польські науковці фокусували дослідження здебільшого на суспільно-політичних, економічних і культурних аспектах історії Волині й Східної Галичини міжвоєнної доби, оминаючи увагою діяльність досліджуваної структури. У вітчизняній історіографії така ситуація пов'язана з її

¹ Archiwum Akt Nowych (AAN). Zesp. 179. Sygn. 2. S. 3.

перенасиченням «соціалістичними сюжетами» в радянській час та потребою розробити цілий пласт маловивчених українознавчих проблем після здобуття незалежності України. Дотичними до нашої теми є окремі публікації сучасних вітчизняних істориків, де порушуються різні аспекти радянофільського й ліворадикального рухів (зокрема компартійного підпілля та діяльності «повстанських загонів»), функціонування політичних партій, близьких до Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів (Гон, М. М. 2005; Зайцев, О. Ю. 1993; Кучерепа, М. М. 2003; Соляр, І. Я. 2009 та ін.). В свою чергу польські історики в останні два десятиліття сфокусувалися на різних векторах активності власне польського соціуму та його взаємодії з іншими національними групами, оминаючи увагою предмет нашого дослідження.

Тож метою запропонованої статті стала характеристика становлення, організації та діяльності Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів у міжвоєнній Польщі (на прикладі Волині й Східної Галичини) в 1926–1928 рр. Зокрема передбачено розкрити причини та передумови створення, зміст і результати діяльності на Волині та Східній Галичині Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів; встановити організаційну структуру зазначеної установи, а також її трансформацію під час нетривалого функціонування; показати напрями діяльності Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів у міжвоєнній Польщі; розкрити репресивну акцію влади проти діяльності досліджуваної установи; висвітлити регіональні особливості її діяльності.

У статті використано комплекс неопублікованих матеріалів з архівосховищ України та Республіки Польща, зокрема Архіву нових актів у м. Варшава (фонди № 1303 (175) «Червона допомога в Польщі» та № 1305 (179) «Міжпартійний секретаріат боротьби за амністію політичних в'язнів») державних архівів Волинської (фонди № 1 «Волинська воєводська команда державної поліції в м. Луцьку» та № 46 «Волинське воєводське управління в м. Луцьку») й Львівської (фонд № 271 «Дирекція поліції у Львові») областей. Серед опрацьованих документів варто виокремити матеріали, які створили Міжпартійний секретаріат боротьби за амністію політичних в'язнів, а також представники вищих органів державної влади, політичних утворень, воєводських органів управління та правоохоронних структур різних рівнів.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових і спеціально історичних методів дослідження, зокрема проблемно-хронологічного, синхронного, діахронного, порівняльно-історичного та ін. Застосування цих методів у сукупності дає змогу комплексно дослідити запропоновану проблему.

Відповідно до відомостей польських безпекових структур, ідея щодо створення організації, покликаної боротися за звільнення ліворадикальних

політв'язнів, виникла в листопаді 1925 р. у Брюсселі на зустрічі комуністичних парламентарів із різних країн, зокрема Польщі. Згодом її підтримали також Комінтерн і Червона допомога в Польщі — польська філія Міжнародної організації допомоги борцям революції (МОДР), яка постала 1922 р. й надавала допомогу прорадянським політв'язням¹.

Травневий переворот Ю. Пілсудського 1926 р. прискорив реалізацію ідеї «амністійної компанії» в середовищі лівого спектру польського парламенту². 20 липня того самого року Волинське воєводське управління отримало лист від Міністерства внутрішніх справ Польщі про створення у червні того ж року Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів (МСБАПВ). У документі зазначалося, що така структура виникла нещодавно в парламенті на базі комуністичних або близьких до комуністичних політичних угруповань, зокрема її співтворцями були Білоруська селянсько-робітничка громада (Б. Тарашкевич), Комуністична фракція в сеймі (Є. Сохацький, 1892–1933), Незалежна селянська партія (С. Балін), Незалежна соціалістична партія праці (Ю. Крук), Партія народної волі (К. Вальницький) і Єврейська соціально-демократична робітничка партія «Поалей Сіон» (А. Вальд)³.

Згодом до керівництва МСБАПВ долучилися представник Українського соціалістичного об'єднання «Селянський союз» С. Маківка, а також Польська соціалістична партія лівиці (ППС-левиця). 25 жовтня 1926 р. до МСБАПВ приєдналося також Товариство вільномислителів Польщі (професор Варшавського університету Ж. Радлінський, Е. Стружецька та ін). Єврейська партія «Бунд» відмовилася брати участь у МСБАПВ через присутність там комуністів (Wajn, H. 1969, s. 98)⁴.

Очолив МСБАПВ польський політик лівого спрямування, парламентар, публіцист, один з лідерів Незалежної селянської партії С. Балін (1897–1937) (Majchrowski, J. (red.). 1994, s. 228). Почесним керівником МСБАПВ стала відома польська освітня діячка, письменниця, журналістка, захисниця прав дітей та політичних в'язнів, делегатка Російського Червоного Хреста в Польщі С. Семполовська (1869–1944), яка у відкритому листі до Ю. Пілсудського з 1926 р. зазначала: «Потрібно відзначити факт, що в демократичній Польщі політичні репресії перевищують репресії, які застосовували деспотич-

¹ AAN. Zesp. 1303 (175). Czerwona Pomoc w Polsce. Sygn. 175/1. S. 1-5; Державний архів Волинської області (Держархів Волинської обл.). Ф. 1. Волинська воєводська команда державної поліції. Оп. 2. Спр. 1131. Арк. 59; Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.). Ф. 271. Дирекція поліції у Львові. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 32.

² AAN. Zesp. 1305 (179). Międzypartyjny Sekretariat Walki o Amnestię dla Więźniów Politycznych. Sygn. 2. S. 1–2.

³ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 3–4; Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 1 зв.

⁴ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 11; AAN. Zesp. 1305(179). Sygn. 11. S. 30; Держархів Волинської обл. Ф. 46. Волинське воєводське управління. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 21, 29; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 33.

ні уряди *заборчі!* (Тут ідеться про уряди держав, до яких входили польські землі до 1918 р. — *Авт.*). Потрібно ствердити, що становище політичного в'язня в сучасних тюрмах є гірше... ніж було у царських тюрмах у Варшаві після 1905 р.»¹.

29 листопада 1927 р. Волинське воєводське управління отримало від МВС черговий таємний лист, який містив актуальну інформацію про оновлений склад МСБАПВ. Так, у документі зазначалося, що до Союзу належать представники Комуністичної партії Польщі, Союзу комуністичної молоді Польщі, ППС-лівіці, Незалежної селянської партії, «Поалей Сион»-лівіці, Білоруської селянсько-робітничої громади, Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання «Сельроб», Товариство вільномислителів Польщі та Незалежна соціалістична партія праці (НСПП)².

За даними МСБАПВ, з 1 червня 1925 р. по 1 червня 1926 р. в Польщі за підозрою у «політичних злочинах» було заарештовано 6757 осіб, 2431 особа опинилися на лаві підсудних, а кількість «політичних справ», що їх розглянули польські суди, сягнула майже п'яти сотень³. Тож в одному з циркулярів 1926 р. МСБАПВ звернувся до політичних соратників з проханням активізувати кампанію зі звільнення політичних в'язнів⁴.

У червні 1926 р. МСБАПВ оприлюднив відкритий лист з вимогою звільнити політичних в'язнів, який підписало чимало представників галицького політикуму та інтелігенції, зокрема Л. Бачинський і О. Навроцький від Української соціалістично-радикальної партії; К. Вальницький та М. Заяць від Партії народної волі; О. Павлів і М. Стахів від редакції часопису «Громадський голос» (Львів); М. Матчак та Й. Терлецький від Комітету допомоги політичним в'язням у Львові; К. Пелехатий від редакції часопису «Воля народа»; С. Рудик від редакції «Культури»; Д. Левицький, В. Целевич та М. Струтинський від УНДО; С. Маківка від Українського соціалістичного об'єднання «Селянський Союз»; І. Тиктор від редакції газети «Новий час» (Львів); адвокати К. Левицький, Л. Ганкевич та С. Шухевич (Львів); адвокат і парламентар С. Підгірський та ін.⁵

МСБАПВ з початку існування мав нелегальний статус і перебував під пильним оком польських безпекових структур, які фіксували різні прояви його діяльності, а 2 вересня 1926 р. поліція навіть провела обшуки в помешканні його керівника С. Баліна, затримала останнього та інших осіб, які перебували в помешканні, однак потім швидко всіх звільнила через відсутність доказів того, що вони скоїли правопорушення. Після того, як МСБАПВ почали переслідувати органи внутрішніх справ, керівництво цієї організації в другій половині 1926 р. оприлюднило меморіал, у якому не тільки

¹ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 12.

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 77, 79.

³ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 13. S. 55.

⁴ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 5–7.

⁵ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 14. S. 6–7, 14, 19, 22.

вказало конкретні факти протидії його діяльності, а й висвітлило поточний стан справ з політичними в'язнями. Зокрема, зазначалося, що в Польщі панує репресивна система щодо робітничого і селянського рухів, а також національних та релігійних меншин. Вказувалося й на численні приклади побиття та катування політв'язнів у в'язницях і поліцейних установах, що підтвердила навіть спеціально створена парламентська комісія ще 1924 р.¹

Питання амністії для політв'язнів у Польщі знайшло відгомін також за кордоном. Зокрема, на захист ув'язнених стали французькі письменники — прихильник марксизму А. Барбюс та лауреат нобелівської премії Р. Ролан. У Франції за їхньої ініціативи було створено Французький комітет щодо боротьби за амністію політичних в'язнів у Польщі. В листопаді 1926 р. на запрошення МСБАПВ Польщу з робочим візитом відвідали парламентарі Великої Британії, які теж виступили на захист політв'язнів. У межах відрядження вони зустрілися з керівним активом МСБАПВ, високопосадовцями польської держави — віце-прем'єром К. Бартлем, міністром закордонних справ А. Залеським, тощо. Завітали британські парламентарі й на терени Волинського воєводства, де вони відвідали в'язнів Володимирської в'язниці (Wajń, H. 1969, s. 104–106).

Наприкінці серпня 1926 р. Міністерство внутрішніх справ Польщі вимагало у Волинського воєводського управління якнайшвидше повідомити про зафіксовані прояви активності МСБАПВ, а також про заходи, вжиті з метою протидії його функціонуванню. Аби з'ясувати ситуацію у Волинському краї, місцеве воєводське управління скерувало запити до всіх повітових старост з вимогою подати інформацію про можливу організацію та діяльність МСБАПВ. Наприкінці серпня — на початку вересня 1926 р. Костопільське, Луцьке, Дубенське, Кременецьке й Горохівське староства не володіли інформацією про діяльність МСБАПВ у терені².

Водночас в окремих повітах вживали інших заходів на захист політичних в'язнів. Наприклад, у Володимирському повіті 11 липня 1926 р. посол Назарук на зібранні з однодумцями закликав владу звільнити політв'язнів. У Любомльському повіті акцію на захист в'язнів сумління провадила Незалежна селянська партія. Наприкінці серпня того ж року питання про звільнення політв'язнів порушував посол М. Чучмай на депутатських вічах у місцевостях Ярославичі й Берез Дубенського повіту. 15 вересня 1926 р. Ковельський староста повідомляв, що в Турійській гміні таємно зібрали пожертви на потреби політв'язнів³.

У вересні 1926 р. на адресу мешканця Рівненського повіту С. Стенпен було скеровано листівки під редакцією лідера Незалежної селянської пар-

¹ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 8–10.

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 6–8, 10–12.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 4, 9, 13, 52.

тії С. Баліна щодо амністії політв'язнів. Ця друкована продукція не дійшла до адресата, бо її вилучила поліція. В листопаді того самого року органи безпеки арештувати згадуваного С. Степеня за підозрою в комуністичній діяльності й при обшуку знайшли у його оселі друковані матеріали МСАПВ, зокрема бланки для збору підписів за амністією політв'язнів. Політична поліція довго стежила за С. Степенем і знала про його діяльність на захист політв'язнів. Загалом С. Степень провів у в'язниці понад 5 тижнів, після чого був звільнений під нагляд поліції на час слідчих дій¹.

5 жовтня 1926 р. керівництво Волинської поліції повідомляло місцевого воеводське управління про те, що перевірка не виявила діяльності в регіоні МСАПВ. Разом з тим, у одного з редакторів друкованої продукції МСАПВ М. Тишкевича, якого поліція заарештувала в Кракові, виявили адреси таких осіб і організацій з Волинського воєводства: А. Бураковський, С. Рутковський, А. Пшевлока (Устилуг, Володимирський повіт), Ш. Рак та Союз залізничників (м. Ковель), редакція газети «Дзвін» (Рівне), тощо. Після отримання цієї інформації місцева поліція розпочала перевіряти адресатів. Так, 23 квітня 1926 р. Горохівський староста повідомляв Волинське воєводське управління, що А. Пшевлока з 1925 р. мешкав у місцевості Ледахів Киселинської гміни, мав позитивну характеристику, не був помічений у антидержавній діяльності й не отримував друкованої продукції МСБАПВ².

На відміну від Волині, в липні 1926 р. філія МСБАПВ уже діяла в Східній Галичині, де до неї приєдналися представники Українського соціалістичного об'єднання «Селянський союз», а також Української соціалістично-радикальної партії (УСРП). Згодом члени УСРП були виключені зі складу МСБАПВ за критику комуністичного ладу в Радянському Союзі³.

Існування окружного секретаріату МСБАПВ у Львові підтверджує й внутрішня організаційна документація цієї структури, яка зберігається в Архіві нових актів у Варшаві. Головним організатором МСБАПВ у Львівському воєводстві був К. Вальницький — редактор газети «Воля народу» та засновник і керівник однойменної москофільської партії, створеної у Львові 1908 р. Згідно з інформацією МВС, останній на шпальтах преси закликав збирати підписи за амністією політв'язнів. 20 серпня 1926 р. львівська поліція безуспішно намагалася викликати його на допит, що було пов'язано з виїздом К. Вальницького за межі Львова на період літньої відпустки⁴.

Вже за два дні на першій шпальті «Волі народу» (ч. 297 за 22 серпня 1926 р.) з'явилася стаття-відозва «Домагаємося повної амністії для всіх полі-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 28–28 зв.; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 54.

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 5, 23, 40–40 зв., 53.

³ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 18; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 32 зв. — 33.

⁴ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 1. S. 3; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 27.

тичних в'язнів», де, зокрема, зазначалося: «...На наш поклик збирати підписи в справі домагання амністії відкликнулося багато селянських Комітетів..., а головно товариші з Полісся і Волині. Міжпартійний Секретаріат у Львові дістає сотки повідомлень, про висилку до Варшави десятків тисяч власноручних селянських і робітничих підписів з домаганням повної амністії для всіх політ[ичних] в'язнів»¹.

30 серпня 1926 р. Львівський воєвода П. Гарапіх (1924–1927) звернувся до Директора поліції у Львові з проханням припинити у воєводському центрі діяльність МСАПВ і відвів правоохоронцям на це вісім днів. Ревізія, яку провела львівська поліція у К. Вальницького 9 вересня того самого року, виявила в нього друковану продукцію МСБАПВ, а також партій комуністичного спрямування. Зокрема, правоохоронці вилучили дев'ять екземплярів бюлетеню «Амністія», чотири екземпляри «відкритих листів» щодо звільнення політв'язнів, листівку представника Комуністичної фракції в сеймі Є. Сохацького щодо амністії політв'язнів та ін.²

Понад те серед нотаток К. Вальницького поліція зафіксувала майже 3,5 тис. підписів за звільнення політв'язнів. Останній у протоколі допиту зазначав: «Після створення у Варшаві Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів за моєї ініціативи постала така сама структура у Львові. Я особисто звернувся до місцевих соціалістичних партій з пропозицією вступу до секретаріату. Мою пропозицію прийняли й на конференції представників партій було створено секретаріат... ..ми опублікували про це інформацію в газетах закликаючи до збору підписів за амністію політичних в'язнів... Мета цієї акції полягала схилити уряд, сейм та президента держави до надання цілковитої амністії усім політичним в'язням...»³. Керівник поліції Львова С. Мітленер в листі до місцевої прокуратури зазначав, що діяльність К. Вальницького спрямована «проти громадського спокою шляхом підбурювання до опору проти законним судовим вирокам»⁴.

Окрім Львова, МСБАПВ активізував роботу й у галицькій провінції. Наприклад, тоді ж у Перемишльському повіті поліція конфіскувала понад 300 відозв, у яких містився заклик до амністії політичних в'язнів. 1926 р. керівник Самбірського повітового управління державної поліції в листі до Округного управління політичної поліції у Львові зазначав, що масова акція МСБАПВ щодо звільнення політв'язнів мала легальну й нелегальну форми. Легальна полягала у створенні офіційних локальних «міжпартійних комітетів»,

¹ Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 53–53 зв.

² Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 30, 34.

³ Держархів Львівської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 20 зв.; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 35–35 зв., 45.

⁴ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 20 зв.; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 35–35 зв., 45.

які мали б організувати публічні збори та віча щодо звільнення політв'язнів, а також надсилати відповідні резолюції до голови сейму М. Ратая, прем'єр-міністра та керівника Комуністичної фракції в парламенті. Передбачався і збір підписів під петицією щодо звільнення політв'язнів. Натомість нелегальна діяльність полягала в поширенні плакатів та відозв із написами «Звільнити політв'язнів», «Честь героям боротьби соціалістичної революції», «Вимагаємо скасування антиробітничих параграфів кримінального кодексу», тощо. Того самого року в Самборі МСБАПВ вдалося зібрати чимало підписів з вимогою амністувати політв'язнів. 25 вересня 1926 р. на мітингу робітників у Стрию, який організувала єврейська соціально-демократична робітнича партія «Поалей Сіон», було прийнято резолюцію в підтримку амністії для політичних в'язнів. Таку вимогу підтримали 27 листопада того ж року й делегати з'їзду кооперативів Стрийського повіту¹.

У Станіславському воєводстві 24 липня 1926 р. представники профспілкового руху в Коломиї, під керівництвом місцевого комуністичного діяча Ю. Гроса, звернулися до повітового управління з приводу амністійної акції та з проханням зареєструвати філію МСБАПВ, однак отримали відмову. На початок листопада 1926 р. в Станіславі зафіксовано діяльність місцевого комітету за амністію політв'язнів, який очолив комуністичний діяч Т. Бандо (1897–1957). Водночас безуспішними були спроби створити структурні підрозділи МСБАПВ у Богородчанському та Снятинському повітах Станіславського воєводства².

Щодо Тернопільського воєводства, то акцію на захист політв'язнів у липні — вересні 1926 р. тут провадила здебільшого Партія народної волі. В той же час у номері 2 «Амністії» від 8 липня 1926 р. ішлося про віче в підтримку політв'язнів, яке організувала УНДО у Борщеві 30 червня того самого року. На початок листопада МВС знову констатувало активність УНДО в цьому напрямку³.

Важливою складовою активності МСБАПВ була пропагандистсько-видавнича робота. Діяльність цієї організації не була офіційно зареєстрована, проте це не завадило їй уже в червні 1926 р. видати перший номер бюлетеня «Амністія», де містився заклик створити регіональні комітети з захисту політв'язнів. Окрім того, МСБАПВ публікував спеціальні «Комунікати» та «Хроніку репресій». З огляду на таку ситуацію, МВС Польщі закликала підлегли структури не допустити будь-які прояви діяльності цієї організації та конфіскувати її друковану продукцію. Згідно з інформацією МВС, МСБАПВ на кінець серпня 1926 р. видав уже три номери бюлетеню «Амні-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 20 зв., 26–26 зв.; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 6. S. 6, 111; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 7. S. 5; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 15. S. 1–2.

² Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 3 зв., 20 зв., 30.

³ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 20 зв., 22; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 8.

тія», а також «Відкритий лист у справі звільнення політв'язнів», надрукований у Варшаві й згодом конфіскований, в тому числі й у Львові¹.

У черговому випуску «Амністії» (№ 3 від 28 липня 1926 р.) з'явилася інформація про зустріч дружин українських політичних в'язнів з міністром юстиції Польщі В. Маковським (1880–1942) 20 числа того самого місяця за участі парламентаря Х. Приступи. В цьому ж номері повідомлялося про те, що члени профспілки працівників тогрівлі в Коломиї прийняли резолюцію з вимогою повної амністії політв'язням. Аналогічні резолюції ухвалили профспілкові діячі Перемишля, Стрия та Львова. Амністію політв'язням підтримали й присутні на зустрічі з парламентарями від «Селянського Союзу», 12 липня 1926 р. у Володимирі. Аналогічні питання порушувати в той самий час активісти Української соціалістично-радикальної партії в Тернополі та Зборові. У № 7 бюлетеня «Амністія» від 3 листопада 1926 р. повідомлялося про накладення заборони влади на діяльність осередків МСБАПВ у Коломиї та Львові².

Репресії проти ліворадикальних політв'язнів Волинського воєводства теж широко віддзеркалились у друкованій продукції та організаційній документації МСБАПВ. Зокрема, серед матеріалів досліджуваної організації зберігається витяг з листа політв'язня комуніста Траунера за 1926 р., який був адресований МВС Польщі й містив відомості про репресії, а саме використання фізичного насильства та психологічного тиску на підслідних³.

У сіневих комунікатах 1927 р. МСБАПВ щодо репресій польської влади було висвітлено окремі аспекти найбільшого в дотравневий період судового процесу проти комуністів на Волині, який відбувся у м. Володимирі й більш відомий у історіографії як «Володимирський процес 151-го» (листопад 1926 — січень 1927 рр.) (Radziejowski, J. 1976, s. 64). Вказувалося, що обвинувачені під час слідчих дій зазнали фізичного насильства з метою отримання зізнань у злочинах проти польської держави. Окрім того, повідомлялося, що лікарі Ковельської та Володимирської в'язниць не тільки відмовлялися надавати допомогу побитим під час допитів в'язням, але й фальшували медичну документацію, аби приховати реальний стан здоров'я підслідних⁴.

У хроніці репресій МСБАПВ за лютий 1927 р. було опубліковано інформацію про бунт чотирьох підслідних у Львівській військової в'язниці 26 лютого того ж року. В'язні забарикадували двері камери столом та підпали наповнені соломною матраци. Для придушення бунту викликали бригаду пожежників, яка дві години «заспокоювала» в'язнів крижаною водою. Містилися тут і відомості про тортурування до непритомності одного в'яз-

¹ Держархів Волинської обл. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 291. Арк. 1–2; Держархів Львівської обл. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 30; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 1. S. 4; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 13; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 2; AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 15. S. 33–42.

² AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 20, 25, 29–31, 47.

³ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 2. S. 17–18.

⁴ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 3. S. 10–11, 14.

ня Луцької тюрми, причому охоронці, котрі це скоїли, перебували у стані алкогольного сп'яніння¹.

1927 р. польська влада заборонила діяльність співзасновників МСБАПВ — Білоруської селянсько-робітничої громади та Незалежної селянської партії, що суттєво загальмувало активність досліджуваного міжпартійного секретаріату, який уже наступного року, за несприятливої суспільно-політичної ситуації в Другій Речі Посполитій змушений був припинити роботу (Wajń, H. 1969, s. 107).

Отже, за час нетривалої діяльності у 1926–1928 рр. Міжпартійному секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів вдалось організувати в Польщі 181 віче, близько 200 зібрань різних рівнів, на яких порушувалися питання амністії політичним в'язням. Такі заходи відбувалися також на Волині та Східній Галичині, щоправда на теренах останньої діяльність досліджуваної організації була активнішою й зумовлювалася наявністю окружного секретаріату на чолі з К. Вальницьким. Попри відсутність розгалуженої регіональної структури, робота МСБАПВ не минула безслідно, адже привернула значну увагу до політичних в'язнів як усередині польської держави, так і за її межами й, безперечно, вплинула на те, що парламент 1928 р. прийняв закон про амністію, котрий, попри гостру критику опозиції, тією чи іншою мірою стосувався близько 13 тис. в'язнів, зокрема тих, які відбували покарання у в'язницях Волині та Східної Галичини (Wajń, H. 1969, s. 99, 107).

На підставі вивчення й аналізу неопублікованих архівних матеріалів у статті репрезентовано авторський погляд на діяльність Міжпартійного секретаріату боротьби за амністію політичних в'язнів. Водночас досліджувану структуру неоднозначно оцінювали як сучасники, так і дослідники-історики. Питанням, яке викликає найбільші дискусії, залишається визначення міри залежності згадуваної організації від комуністичного руху. Отже, серед перспектив вивчення зазначеної проблематики є залучення матеріалів польської військової розвідки, що зберігаються в Центральному військовому архіві Польщі у м. Варшава й могли б з'ясувати питання про вплив комуністичних структур на досліджувану організацію.

Васюта, І. К. 1971. *Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 роках*. Львів: Видавництво Львівського університету.

Гон, М. М. 2005. Зовнішній чинник антипольського повстанського руху на Волині (1921–1925). *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»*. 2005. № 4. С. 55–61.

Зайцев, О. Ю. 1993. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939). *Український історичний журнал*. № 1. С. 72–83.

Кучерепа, М. М. 2003. Український політичний рух на Волині у 1920-х роках: спроба концептуального бачення. *Велика Волинь*. Т. 30. С. 139–149.

¹ AAN. Zesp. 1305 (179). Sygn. 5. S. 61–62.

Оксенюк, Р. Н. 1970. *Нарис історії Волині: соціально — економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939)*. Львів: Видавництво Львівського університету.

Сливка, Ю. Ю. 1973. *Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення*. Київ: Наукова думка.

Сливка, Ю. Ю. 1985. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939)*. Київ: Наукова думка.

Соляр, І. Я. 2009. Радянофілство у Західній Україні (1920-ті рр.). *Український історичний журнал*. № 1. С. 55–67.

Chojnowski, A. 1979. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Majchrowski, J. (red.). 1994. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Polska BGW.

Papierzyńska-Turek, M. 1979. *Sprawa Ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej, 1922–1926*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Radziejowski, J. 1976. *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Razyhrayev, O. 2019. *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.

Torzecki, R. 1989. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Wajn, H. 1969. Walka o amnestię dla więźniów politycznych w Polsce w latach 1926–1928. *Przegląd Historyczny*. № 60 (1). S. 92–113.

Vasyuta, I. K. 1971. *Selyanskyj rux na Zaxidnij Ukrayini v 1919–1939 rokax [Peasant Movement in Western Ukraine in 1919–1939]*. Lviv: Vydavnyctvo Lvivskogo universytetu. [in Ukrainian]

Hon, M. M. 2005. Zovnishnii chynnyk antypolskoho povstanskoho rukhu na Volyni (1921–1925) [External Factor of the Anti-Polish Rebel Movement in Volyn (1921–1925)]. *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu «Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoï istorii»*. 2005. № 4. S. 55–61. [in Ukrainian]

Zaitsev, O. Yu. 1993. Predstavnyky ukraïnskykh politychnykh partii Zakhidnoi Ukrainy v parlamenti Polshchi (1922–1939) [Representatives of Ukrainian Political Parties of Western Ukraine in the Parliament of Poland (1922–1939)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 1. S. 72–83. [in Ukrainian]

Kucherepa, M. M. 2003. Ukraïnskyi politychnyi rukh na Volyni u 1920-kh rokakh: sprobа kontseptualnogo bachennia [The Ukrainian Political Movement in Volyn in the 1920's: an Attempt of a Conceptual Vision]. *Velyka Volyn*. T. 30. S. 139–149. [in Ukrainian]

Oksenyuk, R. N. 1970. *Narys istoriyi Volyni: socialno-ekonomichnyj rozvytok, revolyucijnij ta nacionalno-vyzvolnyj rux trudyashchyh (1861–1939) [Essay on the History of Volyn: Socio-Economic Development, Revolutionary and National Liberation Movement of the Working People (1861–1939)]*. Lviv: Vydavnyctvo Lvivskogo universytetu. [in Ukrainian]

Slyvka, Yu. Yu. 1973. *Borotba trudyashchyh Skhidnoyi Galychyny proty inozemnogo ponevolennia [The Struggle of the Workers of Eastern Galicia Against Foreign Enslavement]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Slyvka, Yu. Yu. 1985. *Zahidna Ukrayina v reakcijnij polityci polskoyi ta ukraïnskoyi burzhuaziyi (1920–1939) [Western Ukraine in the Reactionary Politics of the Polish and Ukrainian Bourgeoisies (1920–1939)]*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]

Soliar, I. Ya. 2009. Radianofilstvo u Zakhidnii Ukraini (1920-ti rr.) [The Movement of Soviet Supporters in Western Ukraine (1920's)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. № 1. 55–67. [in Ukrainian]

Chojnowski, A. 1979. *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939* [Concepts of Nationality Policy of Polish Governments in 1921–1939]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. [in Polish]

Majchrowski, J. (red.). 1994. *Kto był kim w drugiej Rzeczypospolitej* [Who Was Who in the Second Polish Republic]. Warszawa: «BGW». [in Polish]

Papierzyńska-Turek, M. 1979. *Sprawa Ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej, 1922–1926* [Ukrainian Matter in the Second Polish Republic, 1922–1926]. Kraków: Wydawnictwo Literackie. [in Polish]

Radziejowski, J. 1976. *Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne* [Communist Party of Western Ukraine in 1919–1929. Knot Ideological Problems]. Kraków: Wydawnictwa Literackie. [in Polish]

Razyhrayev, O. 2019. *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym* [The State Police in the Volyn Voivodship in the Interwar Period]. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. [in Polish]

Torzecki, R. 1989. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929* [Ukrainian Question in Poland in 1923–1929]. Kraków: Wydawnictwo Literackie. [in Polish]

Wajń, H. 1969. Walka o amnestię dla więźniów politycznych w Polsce w latach 1926–1928 [The Struggle for Amnesty for Political Prisoners in Poland in 1926–1928]. *Przegląd Historyczny*. № 60(1). S. 92–113. [in Polish]

УДК 94:37.018.3:314.422.2-053.3(477.64-2)

DOI: 10.20535/2307-5244.52.2021.236164

I. М. Шугальова

Запорізький національний університет

R. L. Молдавський

Запорізький національний університет

I. Shugalyova

Zaporizhzhia National University

R. Moldavskij

Zaporizhzhia National University

**СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВІ УМОВИ УТРИМАНЦІВ
ДИТПРИТУЛКІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ
В 1920-Х — НА ПОЧАТКУ 1930-Х РР.**

*Social Conditions and Everyday Life of Orphanages' Dependents
in the Soviet Ukraine during the 1920's — Beginning of 1930's*

В статті проаналізовано причини появи численної категорії безпритульних дітей в 1920-х рр., охарактеризовано заходи держави щодо по-